

LOSY ORANŻERII W LUBARTOWIE

Elżbieta Przesmycka¹, Kamila Boguszevska²

¹ Wydział Architektury, Politechnika Wrocławska

Faculty of Architecture, Wrocław University of Technology

²Instytut Roślin Ozdobnych i Architektury Krajobrazu, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

Institute of Ornamental Plants and Landscape Architecture, University of Life Sciences in Lublin

e-mail: elzbieta.przesmycka@pwr.wroc.pl, kamila_boguszevska@interia.eu

Streszczenie. Oranżerie należą do obiektów użytkowych, towarzyszących założeniom rezydencjonalnym. Kresem ich funkcjonowania w Rzeczypospolitej był Dekret o reformie rolnej z roku 1944 akceptowany przez Józefa Stalina. Na jego mocy majątki ziemskie zostały rozparcelowane, a poszczególne obiekty adaptowane na różnorakie funkcje. Wiązało się to często z ich dewastacją. Jednak prawdziwym kresem ich istnienia okazał się czas wolnej Polski – dwudziestolecie kapitalizmu. Powyższy problem został opisany przez autorki na przykładzie historii pomarańczarni w założeniu pałacowo-parkowym w Lubartowie.

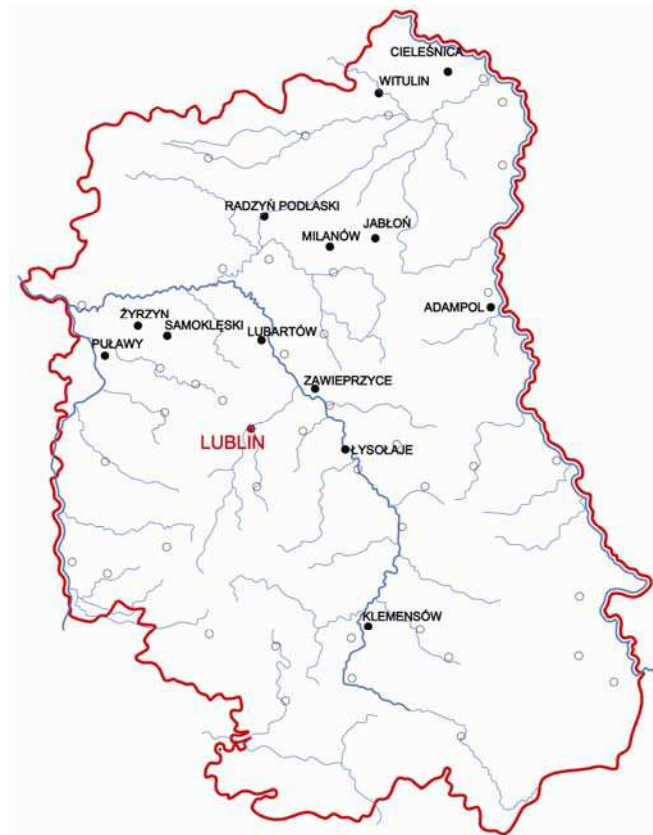
Słowa kluczowe: Lubartów, oranżeria, założenie pałacowo-parkowe

WSTĘP

Na terenie województwa lubelskiego do chwili obecnej zachowało się kilkanaście budynków oranżerii. Po 1944 r. obiekty te przestały definitywnie pełnić swoją pierwotną funkcję. Ich losy bywały różne. Część obiektów została adaptowana na cele mieszkalne, jak oranżeria w Lubartowie, Łysołajach, Milanowie czy Żyrzynie. Inne pełniły rolę np. kina i domu kultury (oranżeria w Radzynie Podlaskim), klubokawiarni (oranżeria w Cieleśnicy), kaplicy (oranżeria w Klemensowie), bądź przekształcono je w obiekt gospodarczy, jak w przypadku Samokłesk gdzie po zamurowaniu okien zamieniona została na oborę. Do chwili obecnej w najlepszym stanie zachowały się obiekty, w których utrzymana została jakakolwiek funkcja, wiązało się to bowiem z ich bieżącą konserwacją. W większości budynków dawnych oranżerii zachowało się niewiele elementów architektonicznych świadczących o ich dawnym przeznaczeniu. W pałacu myśliwskim w Adampolu zaprojektowanym przez Jana Koszczyc-Witkiewicza w latach 20. XX w., (obecnie mieści się szpital przeciwgruźliczy) zachowała się oryginalna stolarka okienna, w Jabłoni w budynku pomarańczarni przy pałacu¹,

¹ Pałac został zaprojektowany w latach 1904–1905. Obiekt reprezentuje styl neogotyku angielskiego. Obecnie obiekt znajduje się w rękach prywatnych.

do chwili obecnej zachowały się oryginalne sztukaterie, posadzki a także stolar-ka okienna. W dość dobrym stanie znajduje się także oranżeria w Klemensowie, gdzie do 2010 r. mieścił się Dom Opieki Społecznej i kaplica.



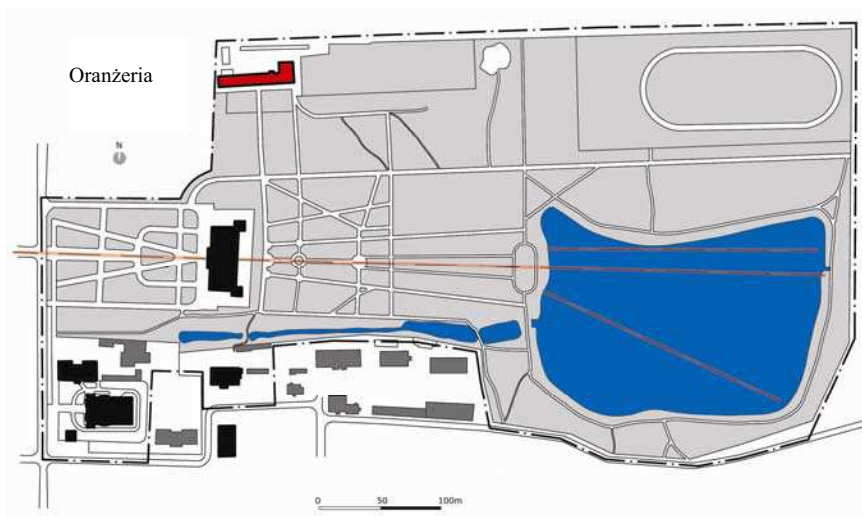
Ryc. 1. Oranżerie zachowane na terenie województwa lubelskiego 2011 r. (oprac. K. Boguszewska)

Fig. 1. Preserved conservatories in the Lublin Province, 2011 (ed. Kamila Boguszewska)

Celem poniższego artykułu jest przedstawienie historii jednej z największych oranżerii na Lubelszczyźnie. Autorki w artykule opisują koleje dziejów oranżerii w Lubartowie od momentu budowy po dzisiejsze czasy.

RYS HISTORYCZNY

Zgodę na lokację miasta Lubartów, wcześniej Lewartów, wydał król Zygmunt I w 1543 r. Stało się to na prośbę Piotra Firleja z Dąbrowicy, wojewody bełskiego i lubelskiego. Centrum miasta stanowił rynek z ratuszem, z którego wychodziły główne ulice. W części północnej wzniesiono kościół pod wezwa-



Ryc. 2. Schemat usytuowania oranżerii w Lubartowie (oprac. K. Boguszewska)

Fig. 2. Schematic location of the conservatory in Lubartów (ed. K. Boguszewska)

niem św. Piotra Apostoła, który spłonął w pożarze w 1603 r., na jego miejscu Jan Firlej ufundował drugi pod wezwaniem św. Anny [Przesmycka 2001]. W tym samym czasie został wzniesiony zamek obronny z ogrodem włoskim [Sulmirski i in. 1884]. Obecny pałac wybudowany został w drugiej poł. XVII w. prawdopodobnie według projektu Tylamana z Gameren. Zniszczony został następnie podczas wojen szwedzkich, a odbudowany według projektu Pawła Antoniego Fontany w latach 1722–1741. Projekt zakładał nadbudowę trzeciej kondygnacji, dobudowę portyku, oficyn, a także parkanu z trzema bramami. Budynek oranżerii wzniesiono pod koniec XVIII w. [Brykowski i Smulikowska 1976]. Fundatorem powyższych przebudów był Paweł Karol Sanguszko.

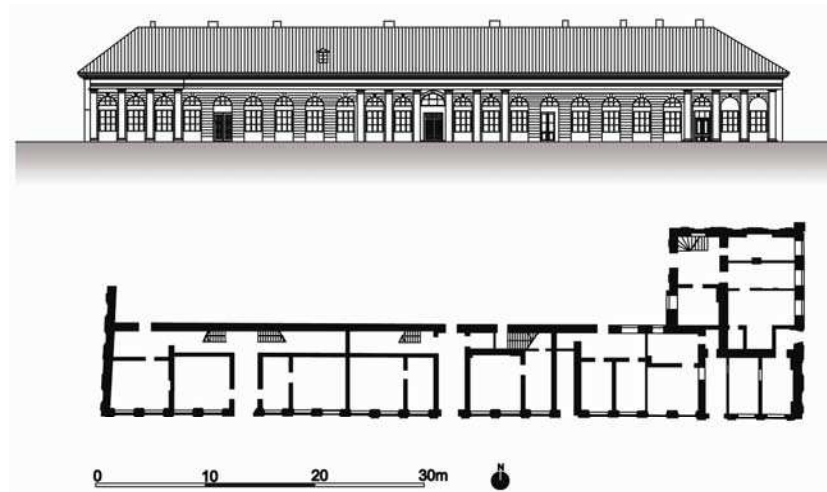
USYTUOWANIE ORANŻERII W ZESPOLE PAŁACOWYM

Zespół pałacowo-parkowy w Lubartowie zlokalizowany został w północno-wschodniej części miasta po stronie wschodniej trasy Lublin – Kock. Główną osią zespołu biegnie w kierunku Wschód – Zachód, którego przedłużeniem jest ulica Lipowa, następnie zaś droga prowadząca do pałacu w Kozłówce [Grytczuk i Kuźmicz 2001]. Całość prezentuje układ *entre court de jardin*² [Ciołek 1978].

² „Część bliższa pałacowi służyła do celów reprezentacyjnych i nosiła wzorem francuskich rezydencji nazwę *cour d'honneur*, część dalsza o przeznaczeniu gospodarczym zwała się *avant cour*. [...] Zespół zabudowań wraz z dziedzińcem łączył się z założeniem ogrodowym węzłem, jaki stanowił pałac” – G. Ciołek 1978, *Ogrody polskie*, Arkady, Warszawa 75 ss.

W części centralnej przed *cour d'honneur* znajduje się pałac, oranżeria zaś usytuowana jest w północno-zachodniej części parku, na północ od pałacu. Jej przeszklona elewacja zwrócona była na południe. Pierwsze wzmianki o budynku oranżerii pochodzą z inwentarzy z 1703 r. Ostatni wygląd budynek zawdzięczał przebudowom w latach 1755–1788 [Grytczuk i Kuźmicz 2001].

Bryła oranżerii oparta była na planie wydłużonego prostokąta. Początkowo był to budynek parterowy, murowany z cegły, obustronnie otynkowany. Jedynie w części wschodniej posiadał dwie kondygnacje. W okresie międzywojennym popadał stopniowo w ruinę. W roku 1931 pomarańczarnia została odrestaurowana i adaptowana na funkcję mieszkálną, co spowodowało zmianę układu użytkowego obiektu. Wnętrze zostało całkowicie przekształcone, podzielone na dwie kondygnacje z sienią przelotową po środku [Brykowski i Smulikowska 1976]. Funkcję mieszkálną pełniła do końca lat 60. XX w. [Grytczuk i Kuźmicz 2001]. W następnych latach ze względu na zły stan techniczny wykwaterowano mieszkańców oranżerii.



Ryc. 3. Oranżeria w Lubartowie po przebudowie w 1931 r. (oprac. K. Boguszewska)

Fig. 3. Orangery in Lubartów after the reconstruction in 1931 (ed. Kamila Boguszewska)

W 2001 r. obiekt posiadał jeszcze więźbę dachową o układzie kalenicowym, a dach kryty był dachówką. Elewacja południowa – dwudziestotrzyosiowa – posiadała charakterystyczne półkoliste arkady, typowe dla obiektów oranżerii. Częściowo zachowana była stolarka okienna i drzwiowa z okresu międzywojnia. Pierwotne wejście do oranżerii i części skrajne podkreślone były pozornymi ryzalitami. Elewacja wschodnia była sześcioksiowa, dwukondygnacyjna [Brykowski i Smulikowska 1976]. Obiekt posiadał powierzchnię użytkową

1586,5 m², powierzchnię zabudowy – 654,2 m², a kubaturę 1541 m³ [Grytczuk i Kuźmich 2001].

W 2005 r. oranżeria została wystawiona przez władze miasta Lubartów na sprzedaż. Obiekt został wyceniony na kwotę około pół miliona złotych. Nieruchomość nabył lubartowski przedsiębiorca celem zaadaptowania pozostałości oranżerii na obiekt gastronomiczno-hotelarski³ [internet 1].



Ryc. 4. Oranżeria w Lubartowie stan rok 2011 (fot K. Boguszewska)

Fig. 4. Orangery in Lubartów in 2011 (photo by K. Boguszewska)

W roku 2010 oranżerię ogrodzono przez co została wydzielona z zespołu pałacowo-parkowego. Prowadzono także prace zabezpieczające pozostałości budynku przed zawaleniem. W chwili obecnej z byłej pomarańczarni pozostała bowiem jedna ściana południowa i fragment wschodniej.

PODSUMOWANIE

Reasumując kresem funkcjonowania pałaców i dworów, a tym samym oranżerii był rok 1944. Tylko w 1944 r., gdy front jeszcze opierał się o Wisłę zlikwidowano na Lubelszczyźnie ponad 1700 majątków ziemskich. Po usunięciu ziemian dwory i pałace zmieniały swoje funkcje. Powoli popadały w ruinę [Przesmycka 2008].

³ „Ogłaszając warunki przetargu Urząd Miasta zastrzegł sobie sposób zagospodarowania „Oranżerii” przez potencjalnego nabywcę. Określono, że może to być tylko adaptacja budynku „Oranżerii” na centrum hotelowo-konferencyjne. Określony został również termin zagospodarowania nieruchomości na 4 lata od dnia zawarcia aktu notarialnego.” http://www.e-wspolnota.com/Lubartow/Wydarzenia/Coraz_blizej_do_nowej_oranzerii-653/

Tego typu działanie wiązało się z dewastacją samej architektury, budynki były jednak poddawane konserwacji. W wolnej Polsce prywatyzacja obiektów zabytkowych i brak pieniędzy na opiekę nad zabytkami doprowadził w wielu przypadkach do ich całkowitej ruiny. Obecnie większość z nich jest w stanie katastrofalnym i kwalifikuje się jedynie do odbudowy, czego przykładem jest oranżeria w Lubartowie.

PIŚMIENNICTWO

- Ciołek G., 1978. *Ogrody polskie*, Arkady, Warszawa, 75 ss.
- Grytczuk R., Kuźmich M., 2001. Projekt rewaloryzacji zespołu pałacowo-parkowego w Lubartowie z adaptacją oranżerii na cele współczesne, praca magisterska, Polit. Lub., Lublin, 85, 110 ss.
- Przesmycka E., 2001. *Przeobrażenia zabudowy i krajobrazu miasteczek Lubelszczyzny*, Wyd. Polit. Lub., Lublin, 168 ss.
- Przesmycka E., 2008. *Lubelszczyzna wielokulturowość osadnictwa, budownictwa architektury*, Wyd. Polit. Lub., Lublin, 212 ss.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce, Dawny powiat lubartowski*, 1976, pod red. R. Brykowskiego i E. Smulikowskiej, t. VIII, z. 11, Warszawa, 38, 40, 41ss.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, 1884, pod. red. F. Sulmierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, t. V, Warszawa, 377 ss.
- Źródła internetowe:
http://www.e-wspolnota.com/Lubartow/Wydarzenia/Coraz_blizej_do_nowej_oranzerii-653/

THE HISTORY OF THE CONSERVATORY IN LUBARTÓW

Abstract. Conservatories are utilitarian objects, accompanying the residential foundation. The Decree on Land Reforms of 1944, signed by Joseph Stalin was the end of their functioning in Poland. Mansions have been parceled out and individual buildings were adapted to a variety of functions. It was associated frequently with their devastation. But the real end to their existence was a period of two decades of capitalism. This problem was described by the author on the example of orangery in Lubartów.

Key words: Lubartów, orangery, the establishment of the palace – park